

NÁVRH DOPORUČENÍ PRO KNIHOVNICKOU LEGISLATIVU V EVROPĚ. Předběžná verze

Rada Evropy
Výbor pro kulturní spolupráci

Návrh doporučení pro knihovnickou legislativu v Evropě byl zpracován Výborem pro kulturní spolupráci Rady Evropy. Doporučení je v současné době předmětem řady odborných diskusí a stalo se také tématem dvou mezinárodních konferencí (Štrasburk, listopad 1998 a Mnichov, květen 1999). Na toto téma proběhne také ve dnech 19.-20. listopadu 1999 v Praze mezinárodní workshop specialistů ze zemí Středoevropské iniciativy. V další fázi se předpokládá, že Doporučení bude projednáno a přijato radou ministrů kultury Rady Evropy. Věříme, že principy formulované v Doporučení mohou příznivě ovlivnit i přípravu nové knihovnické legislativy v České republice.

PREAMBULE

Rada ministrů v souladu s článkem 15.b Statutu Rady Evropy

- vzhledem k tomu, že cílem Rady Evropy je vytvoření pevných vazeb mezi členskými státy a že tento cíl může být prováděn společnými akcemi v oblasti kultury;
- vzhledem k tomu, že země nemůže být plně demokratická, pokud každý její občan nemá zajištěn rovnoprávný přístup k informacím;
- vzhledem k tomu, že knihovny jsou nepostradatelným předpokladem pro šíření vědomostí;
- s ohledem na postupné sblížení všech aktérů v oblasti knižního a elektronického publikování;
- vzhledem k tomu, že knihovny jsou základní a nepostradatelnou hybnou silou zprostředkování informací a ochrany kulturního dědictví;
- vzhledem k tomu, že knihovny působí v globálním prostředí a nabízejí své produkty a služby v celosvětovém měřítku;
- vzhledem k tomu, že je nutné formulovat dlouhodobou vzdělávací politiku založenou na celoživotním vzdělávání;
- s odkazem na čl. 10 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod;
- s ohledem na skutečnost, že fondy knihoven tvoří podstatnou část kulturního dědictví evropských států a jsou proto klíčem k jejich identitě;
- s odkazem na Manifest UNESCO o veřejných knihovnách, vydaný IFLA (1999);
- s odkazem na dohodu UNIDROIT o odcizených a ilegálně vyvezených kulturních předmětech (1995);

- s odkazem na směrnici IFLA-UNESCO o legislativě týkající se povinného výtisku (1981);
- s odkazem na návrh Rady Evropy uzavřít dohodu o ochraně audiovizuálního dědictví (1997);
- s odkazem na Doporučení zahrnuté ve Zprávě o depozitních sbírkách elektronických publikací, vydané Evropskou komisí (1996);
- s ohledem na komplexnost těchto problémů

požaduje přijetí evropské politiky pro knihovnickou legislativu, a to politiky založené na společných demokratických hodnotách a doporučuje členským státům:

- i. přijmout opatření ke knihovnické legislativě, která jsou v souladu s principy v následujícím Doporučení, a uvést do souladu s těmito principy stávající legislativu,
- ii. rozšířit Doporučení mezi všechny organizace a osoby, které se touto problematikou zabývají.

I. SVOBODA PROJEVU A VOLNÝ PŘÍSTUP K INFORMACÍM

1. Knihovna je skutečným naplněním principu svobodného přístupu k informacím a nástrojem, kterým společnost podporuje svobodné vyjadřování myšlenek. Knihovny jsou vytvářeny pro uspokojování potřeb uživatelských skupin a k podpoře jejich práv na přístup k informacím a myšlenkám.

- i. Služby knihoven by měly být občanům poskytovány bez ohledu na rasu, národnost, vyznání, kulturní a politické zaměření, věk, tělesné či duševní postižení, pohlaví nebo sexuální orientaci.
- ii. Základní služby knihoven financované z veřejných zdrojů by měly být uživatelům poskytovány bezplatně a rovnoprávně, nezávisle na jejich finančních možnostech.
- iii. Knihovní fondy by neměly být omezovány a neměl by být zamezován přístup k informační síti, pokud to nezakazuje zákon.
- iv. Knihovny by do svých fondů měly získávat materiály a zajišťovat přístup ke zdrojům na základě hodnocení jejich kvality a v souladu s potřebami svého okruhu uživatelů.
- v. Knihovní fondy a informační zdroje by měly respektovat různorodost uživatelských potřeb z hlediska obsahu, jazyka a různých formátů dokumentů.
- vi. Veřejné knihovny a jiné všeobecně přístupné knihovny slouží současným potřebám uživatelů nabídkou širokého spektra médií. Naopak národní knihovny a jiné knihovny s archivními funkcemi mají povinnost uchovávat co možná nejširší rozsah dokumentů a informačních zdrojů pro budoucí generace.
- vii. Knihovny by měly usilovat o to, aby přístup ke knihovním fondům a dalším informačním zdrojům byl vysoce kvalitní jak z hlediska intelektuálního, tak i technického.

2. Principy vývoje knihovních sbírek

- i. Budování knihovních fondů by mělo být založeno na nezávislém, profesionálním úsudku knihovníka s vyloučením jakéhokoliv politického, sektářského, komerčního nebo jiného deformujícího vlivu a na vzájemné konzultaci s reprezentativními orgány uživatelů, skupin občanů a dalších vzdělávacích, informačních a kulturních institucí.
- ii. Politika budování sbírek by měla být soustavně prověřována z hlediska měnících se potřeb a možností. Budování sbírek by mělo být transparentním procesem a jeho zásady by měly být zveřejňovány.
- iii. Národnostní menšiny by měly mít zajištěny informační materiály ve svém rodném jazyce, a to jak ty, které se vztahují k jejich vlastní kultuře, tak i ty, které reflektují kulturu celé komunity. Mimo to by měly knihovní fondy reprezentovat kultury menšin ve společnosti.
- iv. Servisní místa knihoven by měla být výhodně umístěna tak, aby byla přístupná všem, a měla by být vybavena zařízením umožňujícím uspokojení potřeb nevidomých, neslyšících nebo jinak postižených občanů.
- v. Knihovny by měly zajišťovat přístup k materiálům, které nejsou součástí vlastního knihovního fondu, a to prostřednictvím meziknihovních výpůjčních služeb a služeb dodávání dokumentů včetně využití elektronických informačních služeb a informačních sítí.

3. Pokud jde o principy pro přístup k elektronickým sítím, knihovny by měly:

- i. plně využít potenciál informačních sítí, zejména Internetu, který zabezpečuje přístup k informacím takovým způsobem, jenž nevyžaduje sbírky tradičních dokumentů;
- ii. v zájmu uživatelů usilovat o dosažení elektronického přístupu k informačním zdrojům a také zajistit veřejná přístupová místa s vhodnou úrovní podpory a instruuování, aby bylo dosaženo nezávislého využívání informací ze sítí;
- iii. neumožnit přístup k internetovým materiálům, které jsou nelegální a v rozporu s platným zákonem. Ve vztahu ke všem ostatním materiálům by měli o tom, ke kterým informacím chtějí mít přístup, rozhodovat uživatelé;
- iv. stanovit knihovnická pravidla využívání Internetu v souladu se záměry a cíli zajištění veřejného přístupu k informacím v síti;
- v. respektovat v knihovnických pravidlech vztahujících se k elektronickým zdrojům a službám práva uživatelů včetně práv na důvěrnost a soukromí;
- vi. trvale prověřovat a konzultovat knihovnická pravidla pro veřejně přístupná místa a uplatňování těchto pravidel v praxi, aby se zajistilo dosažení stanovených cílů této služby.

II. KNIHOVNY JAKO SOUČÁST NÁRODNÍ VYDAVATELSKÉ A INFORMAČNÍ POLITIKY

4. Knihovnická legislativa a politika by měly:

- i. zajistit nezbytný právní statut a profesionální zásady pro všechny typy knihoven v rámci národní informační politiky;

- ii. nalézt rovnováhu mezi těžištěm obecných principů a podrobným výčtem standardů a výkonů;
- iii. vytvořit základ pro vyjasnění vztahů mezi knihovnami a dalšími zástupci „světa knih“ (tj. autorů, vydavatelů a distributorů) i široké oblasti vědění;
- iv. garantovat volný přístup k informacím pro všechny občany. Ten by se měl týkat všech typů informačních nosičů, nejen digitálních informací dostupných na Internetu;
- v. zachycovat také jádro základních informačních materiálů, nástrojů a služeb nabízených bezplatně uživatelům;
- vi. charakterizovat knihovnické služby jako nezbytný prostředek podpory a vývoje demokracie. Kromě toho by ústřední a místní orgány měly zajistit nezbytné organizační, ekonomické a kontrolní mechanismy umožňující tuto funkci a určit knihovnickým službám jejich odpovídající místo v národní informační politice;
- vii. poskytnout pravidla pro měření kvality výkonu různých typů knihoven a jejich poslání.

5. Orgány jednající s vedením knihovny by měly:

- i. zajistit jasnou strukturu pro všechny úrovně knihovnického sektoru, vymezit role, povinnosti a odpovědnost jak pro jednotlivé instituce, tak i pro ty, kteří je řídí;
- ii. usilovat o vývoj nezbytné infrastruktury k podpoře kooperace mezi různými typy knihoven, uznat speciální poslání a úkoly knihoven v širokém rámci národního informačního zajištění.

6. Služby knihoven. Typy knihoven, úroveň služeb, výkonové ukazatele

- i. Zatímco standardy vztahující se k úrovni služeb a budování sbírek by měly být předmětem diskuse, technické standardy a standardy vztahující se k telekomunikacím, elektronickým sítím a podobným zařízením by měly v maximální možné míře usnadňovat národní a mezinárodní výměnu informací.
- ii. Národní knihovny by měly sloužit celé knihovnické komunitě stejně jako celé společnosti. Rozšíření zákona o povinném výtisku na všechny typy informačních nosičů včetně digitálních materiálů by se mělo stát nezbytností pro vytvoření spojení mezi zákonem o povinném výtisku a autorským právem. Takový zákon by měl zajišťovat přístup k dokumentům z oblasti povinného výtisku v zájmu potřeb společnosti, a také nabídnout přiměřenou kompenzaci držitelům autorských práv.
- iii. Knihovnické služby speciálním skupinám uživatelů by měly být v zákoně nebo nařízeních zdůrazněny a měly by být zajišťovány jak službami všeobecných knihoven, tak i prostřednictvím speciálních knihoven a centralizovaných služeb.

7. Financování knihoven. Ústřední a místní orgány

- i. Jasně se prokazuje vztah mezi očekávanou úrovní služeb a zajištěním odpovídajících zdrojů, a to nezávisle na typu knihovny a úrovni jejího řízení.
- ii. Financování knihoven by mělo být obecnou veřejnou povinností. Částečné financování knihovnických slu-

žeb z jiných zdrojů by se nemělo dotýkat profesionální integrity knihovníků a výběru knihovních materiálů a nemělo by porušovat základní principy volného přístupu k některým bezplatným základním službám a jejich nabídce.

- iii. Orgány pro řízení knihoven spolu s knihovnami by měly rozvíjet organizační struktury, dohlížecí a kontrolní mechanismy, které by zajišťovaly nejlepší možnou protihodnotu za výdaje vynaložené z veřejných finančních zdrojů na knihovnické služby. K tomuto účelu by měly být navrženy nástroje pro odpovídající měření výkonů a kontrolu kvality různých typů knihoven.
- iv. Rozpočty knihoven by měly reflektovat vliv nových technologií a zdroje, které by měly zajistit odpovídající vzdělávání pracovníků a uživatelů nezbytné pro využití nových nástrojů a služeb.

8. Vzdělávání knihovníků

- i. Vzdělávání pracovníků knihoven by mělo být do národní legislativy zahrnuto jako povinné pro zajištění knihovnických služeb, aby byl zabezpečen dostatečný počet profesionálních knihovníků a dalšího personálu.
- ii. Evropské instituce a národní orgány pro řízení knihoven by měly podporovat vzájemnou výměnu pracovníků knihoven pomocí rozvíjení evropských programů výměny pracovníků.
- iii. Evropské studijní programy by se měly zabývat průzkumem nových informačních technologií využívaných v jiných oblastech společnosti včetně jejich vlivu na vývoj digitálních knihovnických služeb.

9. Vnější vztahy

- i. Žáci a studenti by se měli učit procesům vyhledávání a nakládání s informacemi s cílem lepšího využívání informačních prostředků dostupných ve výchovném systému a v celé společnosti. Toto by mělo být začleněno do směrnic a učebních plánů na všech úrovních vzdělávacího systému.
- ii. Národní orgány pro řízení knihoven by měly uvažovat o vývoji knihovnických služeb v rámci své národní informační politiky jako součásti evropských iniciativ usilujících o sblížení institucí v oblasti archivů, knihoven a muzeí.

III. KNIHOVNY JAKO AKTIVNÍ ČLÁNEK VYDAVATELSKÉHO A INFORMAČNÍHO ŘETĚZCE

10. Ve smlouvách a zákonech vztahujících se k autorskému právu a právům příbuzným by měly být knihovny financované z veřejných zdrojů chápány jako instituce s veřejnou funkcí, jejichž úlohou je usnadňovat dostupnost a využívání informací.

- i. Mělo by se uvažovat o povinnosti vlád na evropské a národní úrovni vymezit právní postavení knihoven v oblasti autorského práva a práv příbuzných.

- ii. Knihovnám by mělo být umožněno vykonávat svou veřejnou funkci bez ohledu na druh materiálu, se kterým pracují, tj. ať jde o tištěné, audiovizuální nebo digitální informace. Výjimky z autorského práva používané u tištěných materiálů by měly být aplikovány také u digitálních materiálů.
- iii. Politické orgány na evropské a národní úrovni by měly zajistit právní a finanční podmínky garantující neomezený přístup občanů ke kulturním, vědeckým, vzdělávacím a společenským informacím prostřednictvím knihoven bez ohledu na to, jak jsou tyto informace ukládány, předávány nebo distribuovány.

11. Producenti informací, na které se vztahuje autorské právo, a uživatelé informací zastoupení knihovnami musí v daném právním rámci stanovit, které informace budou volně dostupné pro veřejné využití. Za toto využívání by měla být dohodnuta přiměřená finanční kompenzace.

- i. Vlády mají zvláštní povinnost umožnit přístup k informacím vyplývajícím z činnosti státní správy.

12. Knihovny by měly usilovat ze všech sil o to, aby informace dostupné v rámci kolektivních smluv, licencí nebo jiných forem byly používány výhradně v souladu s těmito smlouvami.

- i. Kolektivní dohodovací orgány, které mají mandát pro jednání s držiteli autorských práv a jejich organizacemi, by měly být ustaveny na mezinárodní, národní, regionální nebo místní úrovni.
- ii. Využívání materiálů uvnitř knihovny by mělo být bezplatné. Prohlížení (browsing) v knihovně je povoleno. Platba za prohlížení jednotlivých stránek na monitoru počítače je nepřijatelná.

13. Kopírování pro osobní potřebu nebo studium v knihovnách není překročením autorského zákona.

IV. OCHRANA KNIHOVNÍHO DĚDICTVÍ

14. Cíle zákona o povinném výtisku by měly být následující:

- i. vytváření národních sbírek pro účely ochrany, přenosu a vývoje národní kultury pro budoucí generace;
- ii. zpracování a zveřejnění národní bibliografie;
- iii. přístup k uchovávaným publikacím.

15. Zákon o povinném výtisku by neměl nahrazovat chybějící státní vydavatelskou a informační politiku. Pro tento účel by měl zákon o povinném výtisku:

- i. formulovat závazná pravidla zahrnující povinnost vydavatelů a producentů odevzdávat dokumenty do institucí pověřených funkcí národního depozita; nemá být zabraňováno dobrovolnému uchovávání doku-

- mentů, vede-li k témuž cíli jako závazná pravidla;
- ii. zahrnovat všechny druhy publikací;
 - iii. umožnit, aby depozitní instituce byly schopny zajistit efektivní bibliografické služby a odpovídající zpřístupnění deponovaných publikací, zejména pomocí automatizovaných sítí. Efektivnosti by mělo být dosaženo vybudováním automatizované sítě s využitím nových informačních a komunikačních technologií;
 - iv. určit, že počet deponovaných tištěných exemplářů má být udržen na rozumné úrovni v rozsahu tří až pěti exemplářů podle národních potřeb. Vzhledem k vysokým nákladům na programy ochrany by mělo být překračování toho množství pro zvukové, audiovizuální, filmové a elektronické dokumenty maximálně omezeno;
 - v. limitovat počet exemplářů pro deponování u luxusních a vzácných publikací;
 - vi. určit finanční nebo jiné sankce za neplnění povinností vyplývajících z pravidel týkajících se povinného výtisku;
 - vii. jako kompenzaci za odevzdávání povinných výtisků určit poskytování pohotových a úplných národních bibliografických služeb. V některých případech může povinný výtisk napomáhat zřízení archivů pro vydavatele;
 - viii. umožnit, aby modely spolupráce depozitních institucí byly dále analyzovány a podporovány;
 - ix. vyžadovat další výzkum právních, technických a finančních aspektů u povinného výtisku elektronických publikací.

16. S ohledem na otázky překračující rámec písemného dědictví je nezbytné doporučit, aby Rada Evropy:

- i. vyzvala členské státy, ve kterých ještě není písemné dědictví, ať už umístěné v knihovnách nebo jinde, zahrnuto mezi kulturní statky nebo zařazeno do seznamu kulturních památek, aby tak učinily a aby je chránily směrnicemi o kontrole vývozu; zvláště pokud jde o knihovnické dokumenty tohoto typu, mělo by být zamezeno jejich trvalému vývozu;
- ii. upravila dohodu UNIDROIT z roku 1995 o odcizených nebo ilegálně vyvezených kulturních předmětech v souladu s doporučením č. 1372 schůze Rady Evropy z roku 1998 o otázkách krádeže nebo ilegálního vývozu;
- iii. vyzvala členské státy k vytvoření národních pravidel pro kontrolu vývozu a dovozu kulturních památek v souladu s pokyny Rady Evropy (Směrnice Rady z 9. 12. 1992 a následující texty);
- iv. požadovala zintenzivnění administrativní a právní spolupráce v oblasti písemného dědictví z hlediska jeho mimořádné zranitelnosti;
- v. podporovala programy pro zajištění informací a přístupu k písemným památkám, které byly přemístěny během druhé světové války.

Přeložil Vít Richter
Národní knihovna ČR

